

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สังคมมีการเคลื่อนไหวและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาปรากฏการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่เกิดขึ้นอย่างโดด ๆ การที่จะทำความเข้าใจกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงและปรากฏการณ์ทางสังคมจะต้องมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อย่างสัมพันธ์ กับ ปรากฏการณ์อื่นหรือมองอย่างองค์รวม (Holistic)

การมองและการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดทฤษฎีและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางหรือเป็น "วิถีสองทาง" สำหรับทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ (ชยันต์ วรรณะภุติ, 2532 , หน้า 6) ซึ่งมีดังนี้

1. แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการศึกษา
2. แนวคิดเครือข่ายสังคม
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการศึกษา

ในกรณีของประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับมหภาค เริ่มมีมาตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ที่ได้เปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบผลิตเพื่อใช้และเพื่อขายภายในมาเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก (วิทยากร เชียงกูล , 2533 , หน้า 22) ผลที่ตามมานอกจากจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างทางการผลิต การมีงานทำและการกระจายรายได้ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สถาบันครอบครัวและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

การเปลี่ยนแปลงทาง ด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการศึกษาในชุมชน ซึ่งมีหลาย มุมมองในการศึกษาการเปลี่ยนแปลง

มัวร์ (อ้างใน ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย, 2533, หน้า 28 - 29) ได้เสนอข้อสรุปเกี่ยวกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน มีลักษณะดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือวัฒนธรรมใด ๆ จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและปกติ
2. การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างโดดเดี่ยว แต่จะมีผลกระทบอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านเวลาและพื้นที่
3. เมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทุกหนแห่ง จึงสามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องไปยังทุกหนทุกแห่งได้ ในทำนองเดียวกัน
4. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการวางแผนหรือเป็นผลกระทบจากการเสนอวัฒนธรรมใหม่จะมีมากกว่าผลจากการเปลี่ยนแปลงในอดีต
5. เทคโนโลยีด้านวัตถุและความคิดทางด้านสังคมใหม่ มีการขยายตัวและเผยแพร่ออกไปอย่างรวดเร็วและก่อให้เกิดผลกระทบที่สะสมแม้บางเรื่องอาจจะล่าช้าอย่างรวดเร็ว
6. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อบุคคลและสังคม เนื่องจากโอกาสที่บุคคลจะติดต่อกันอย่างใกล้ชิดมีมากขึ้นและไม่มีใครที่จะหลบเลี่ยงผล ดังกล่าวได้

ในประเด็นเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมอุตสาหกรรม มัวร์ (อ้างแล้ว) กล่าวว่า มีเงื่อนไข 4 ประการ ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมคนในสังคมจะมีความต้องการเปลี่ยนแปลงหรือยกฐานะของตนจึงมีการส่งเสริมความก้าวหน้าของคนโดยระบบคุณธรรมและความสนใจเรื่องชาตินิยม
2. การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน คนจะยอมรับสิทธิในการครอบครองและการวิตรอนสิทธิดังกล่าว การปรับปรุงแรงงานและการจ้างงาน ระบบการแลกเปลี่ยนและการลงทุนทางสังคม สถาบันการเมืองเป็นสถาบันที่มั่นคง เสรี เป็นธรรมและใช้หลักเหตุผลมากขึ้น

3. การจัดองค์กร จะมีการจ้างงานตามลักษณะเฉพาะมากขึ้นและเพิ่มการประสานงานและประสิทธิภาพของการจัดการ

4. การเปลี่ยนแปลงแรงจูงใจให้ความสำคัญในการได้รับความสำเร็จ สนใจด้านการศึกษา การสะสมทุนและมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง

ซึ่งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในการก้าวไปสู่สังคมอุตสาหกรรม สรุปได้เป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ผลที่มีต่อการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตจะเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตตามกลไกของตลาดสัดส่วนของประชากรภาคเกษตรจะลดลง มีความต้องการแรงงาน ฝีมือ เปลี่ยนสัดส่วนคนงานระดับต่าง ๆ ต้องการบุคลากรด้านวิชาชีพมากขึ้น มีการโยกย้ายแรงงานมากขึ้นและบ่อยครั้งมีการจำแนกบทบาทและความรับผิดชอบของแรงงานต่าง ๆ แต่ละสาขา ชัดเจนขึ้น เพิ่มการลงทุนส่งเสริมการตลาดควบคู่ไปกับการขยายการผลิตและต้องการพึ่งพาอย่างใกล้ชิดในแต่ละสาขา

2. ผลต่อโครงสร้างด้านประชากรและนิเวศวิทยา อัตราการเกิดและอัตราการตายลดลง มีการเพิ่มการควบคุมประชากรและการขยายตัวของเมืองใหญ่

3. ผลต่อโครงสร้างสังคม โครงสร้างของครอบครัวจะเปลี่ยนไป จะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การตัดสินใจในการแต่งงานเป็นตัวของตัวเอง บทบาทของสตรีมีการเปลี่ยนแปลงไป มีการติดต่อระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้นการเปลี่ยนแปลงการยึดเหนี่ยวทางสังคมให้ความสำคัญแก่การศึกษามากขึ้น การเพิ่มบทบาทของสื่อมวลชนในการเรียนรู้หนังสือและวัฒนธรรมที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน การรวมตัวเป็นชมรม และสมาคม การใช้เหตุผลในการ นับถือศาสนา การเปลี่ยนแปลงระบบการให้รางวัลและโครงการรายได้ ปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบการเมืองและการจัดการ (Moore , 1963 , pp. 97 - 105)

เมื่อเศรษฐกิจไทยได้พัฒนาไปในทางที่เป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากขึ้น โครงสร้างของการส่งออกก็ให้เห็นชัดว่าเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนไปในด้านให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจภาคในเมืองมาก สัดส่วนของมูลค่าสินค้าส่งออกได้ลดลงจาก ร้อยละ 84.4 ของ

มูลค่าส่งออกทั้งหมดในปี 2533 เหลือร้อยละ 27.8 ในช่วงเวลาเดียวกันซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงที่ทำให้เกิดการคาดหมายกันอย่างแพร่หลายว่าประเทศไทยกำลังจะก้าวจากประเทศด้อยพัฒนาไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า (วิทยากร เชียงกุล, 2533, หน้า 22)

การเปลี่ยนแปลงที่มุ่งไปในทางอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการขาดแคลนกำลังคนในระดับสูงและแรงงานฝีมือในระดับกลางในสถานประกอบการ ซึ่งทำให้หนุ่มสาวในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงมุ่งเข้าสู่ตลาดแรงงานในภาค การผลิตสมัยใหม่มากขึ้น

ส่วนแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2533 หน้า ค.) ได้กล่าวสรุปถึงการเรียนรู้ชุมชน จากอดีตสู่ปัจจุบันว่าระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ นอกเหนือจากบ้านคือวัด ผู้เรียนได้แก่ภิกษุ -สามเณรหรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรมและความรู้อื่นจากพระภิกษุที่มีองค์ความรู้และเป็นที่นับถือของคนในท้องถิ่นในปัจจุบันระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากวัดยังคงมีอยู่ในชนบท โดยได้รับการถ่ายทอดความรู้จากวัดโดยการบวชเรียน

ระบบการเรียนรู้ ในชุมชนในระยะต่อมา ได้แก่ โรงเรียนซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก ต่อมาเมื่อมีผู้ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้หนังสือมากขึ้นและการมีค่านิยมที่ยกย่องผู้มีความรู้ทางด้านหนังสือ ประกอบกับบ้านเมืองเริ่มเจริญมากขึ้น ผู้ปกครองจึงมีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลาน ได้รู้หนังสือและส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียน นอกจากนั้นจากตัวอย่างปัญหาการไม่รู้หนังสือของชาวบ้านที่ต้องติดต่อดูชะกับผู้อื่นเป็นสาเหตุที่ประชาชนอยากให้ลูกหลานให้ได้เข้าโรงเรียน แต่การที่เนื้อหาสาระของการเรียนในโรงเรียนมีความแตกต่างกันออกไปจากบ้านและวัด การเรียนรู้ในโรงเรียนจึงเป็นการนำเด็กในท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนรู้แบบใหม่ ที่แปลกจากระบบการเรียนรู้ที่เคยมีมาในท้องถิ่นเดิม

ศูนย์การเรียนรู้ในท้องถิ่นได้เปลี่ยนจากวัดไปเป็นโรงเรียน ที่อ่านหนังสือพิมพ์และเสียงตามสายประจำหมู่บ้านแหล่งการเรียนรู้ตามอรัยาศรัยเกิดขึ้นได้ทั่วไปตามการขยายตัวของสื่อมวลชน ซึ่งนับได้ว่า เป็นสถานการณ์ที่ผลักดันให้ประชาชนชนวนขวายที่จะเรียนรู้ การมีสื่อที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ใกล้เคียงผู้เรียนยิ่งเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ มากขึ้น

เงื่อนไขและสถานการณ์ภายนอก ทั้งการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค ความสะดวกในการติดต่อระหว่างคนจากแต่ละท้องถิ่น การขยายตัวของสื่อมวลชนและการเผยแพร่ความรู้ใหม่มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังคงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแล้ว สรุปได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจให้ทันสมัยนอกจากจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างการผลิตการส่งออก โครงสร้างประชากรแล้วยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา รวมถึงการมีงานทำและการกระจายสินรายได้ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่สถาบันครอบครัว องค์การชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย

ในทัศนะของ Robert Redfield ให้การวิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงชุมชนชนบทไปสู่ความเป็นเมืองนั้นมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานที่แตกต่างจากความเรียงบงายคล้ายคลึงกัน มีครอบครัวเป็นหลักของสังคมเพื่อจุนเจือฉันท์ญาติมิตร ไปสู่การการเกิด

1. กระบวนการ (Cultural disorganization) กฎเกณฑ์ ปทัสถานทางสังคมเริ่มยุ่งยาก ซับซ้อน เครือข่าย สามัคคีฉันท์ญาติมิตร หายไป
2. กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเริ่มห่างจากความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน แต่จะขึ้นอยู่กับพื้นฐานของเหตุผลของตนเอง
3. มีความเป็นปัจเจกชน (Individualism) มากขึ้นสามารถตัดสินใจด้วยตนเองมากกว่าเดิม (รัชนี เศรษฐโสภา, 2538, หน้า 13-14)

2. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม (Social Network Concept)

การดำเนินงานของชุมชนที่จะประสบสำเร็จนั้น โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านในชุมชนไม่ได้ทำคนเดียวโดด ๆ หากต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ก็คือเครือข่ายซึ่งกันและกัน ตามแนวคิดของชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533, หน้า 232 - 247) เครือข่ายสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ที่กลุ่มคน หรือบุคคลที่มีต่อกันโดยคุณลักษณะของความ

สัมพันธที่เกิเกิดขึ้นสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านั้นได้ เครือข่ายสังคมนี้ ประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคน ในสังคมเครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ บุคคลที่มีต่อกันนั้นมีอิทธิพลกำหนดแนวทางพฤติกรรมของบุคคลในฐานะที่เป็นผู้นำตาม ธรรมชาติในการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เครือข่ายสังคมที่เป็นสิ่งที่มี อยู่ในทุกระบบสังคม นั่นคือเครือข่ายทางญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงานและคนที่รู้จักนับถือกันและ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามมา ได้แก่ การไปมาหาสู่กัน การต่อรองการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีกับ ผู้อื่น เพื่อบรรลุมติประสงค์ต่าง ๆ ที่คนไทยเรียกกันทั่วไปว่า "การใช้ เส้นสาย"

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและ วัฒนธรรมในระดับชุมชน พอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

จากผลการวิจัยของ Chuepanenq อ้างในสมศักดิ์ ศรีสันติสุขและคณะ (2530) ใน หมู่บ้านต่าง ๆ ของอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม สรุปได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงทั้งทาง เศรษฐกิจและสังคม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเนื่องมาจากความแห้งแล้ง ทำให้เกิดการ อพยพแรงงาน โดยเฉพาะพวกเยาวชนไปทำงานเป็นกรรมกร คนรับใช้หรือโสเภณีในกรุงเทพฯ ฯ และในภาคใต้เพื่อส่งเงินมาเลี้ยงครอบครัว ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการ แต่งกายหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมาเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านรวมทั้งค่านิยมทางสังคมก็ เปลี่ยนแปลงไปด้วย

Cruagao อ้างใน สุวิทย์ ชีรสาคัด (2530) ได้กล่าวว่า การแพร่กระจายทาง วัฒนธรรมและพฤติกรรมของสังคมเมืองจากกรุงเทพฯ ฯ ไปสู่หมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมือง จะมีระดับการเปลี่ยนแปลงมากกว่าหมู่บ้านที่อยู่ไกลออกไป ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ชาวบ้านได้รับเอาสิ่งใหม่ทางวัตถุก่อนที่จะมีความรู้ ความเข้าใจในสภาวะแวดล้อมของการมีชีวิต ในสังคมเมือง Cruagao ยังได้เน้นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นจะต้องมีรูปแบบเดียวกัน เพราะว่าในหมู่บ้านแต่ละแห่งจะมีตัวแปรที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นในด้านองค์ประกอบทาง

ประชากร ความสัมพันธ์ในสังคม อายุ เพศ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร องค์การทางสังคมและสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม

Klausner อ้างในสมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2527) ได้ศึกษาบ้านหนองโคน ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่ามี การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมและเศรษฐกิจ ในด้านเศรษฐกิจพบว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินสด (Cash economy) สำหรับในด้านสังคม นั้น ระบบครอบครัวแบบขยายได้เปลี่ยนแปลงไป พวกหนุ่มสาวเมื่อแต่งงานแล้วมักจะแยกเรือน อยู่ต่างหาก ไม่อยู่ร่วมกับพ่อแม่เหมือนแต่ก่อน ระบบการช่วยเหลือในหมู่บ้านเปลี่ยนไปเป็นแบบ การจ้างแรงงาน ไม่ว่าจะ เป็นชาวบ้านด้วยกันหรือกับพระ ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ได้เปลี่ยนแปลงไป คือ บทบาทของพ่อแม่มีลักษณะแบบประนีประนอม พ่อแม่ไม่มีอำนาจในการ สั่งเหมือนแต่ก่อน ความสัมพันธ์กับสถาบันทางศาสนาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างกับระยะเวลา ของการบวช การช่วยเหลืองาน เป็นต้น ค่านิยมในเรื่องการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป คือ พ่อ แม่ ส่งเสริมให้บุตรของตนมีการศึกษาสูงขึ้นกว่าเดิม ในด้านการเกษตรนั้นได้มีการใช้เครื่องมือ สมัยใหม่ทางการเกษตรมากขึ้น Klausner ได้สรุปว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจาก ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งต้องมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกหมู่บ้าน การศึกษาและข่าวสารพ่อค้า ล้วนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น

เลิศ บรรณเสนาะ (2517) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และ เศรษฐกิจ ในหมู่บ้านห้วย ตำบลหนองเต็ง อำเภอร่องบัว จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีสมมุติฐานว่า การ สร้างทางหลวงชนบทจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ผลการ ศึกษาได้พบว่า โดยทั่วไปเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ สภาพทั่วไปของหมู่บ้านดีขึ้นและเป็น ระเบียบกว่าเดิม ในสังคมชุมชนมีการขยายตัว ชาวบ้านมีความสนใจที่จะติดต่อข่าวสารบ้านเมือง มากขึ้น ความถี่ของการใช้ถนนและความถี่ของการติดต่อกับราชการเพิ่มมากขึ้น และชาวบ้านมี ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลดีขึ้น ในทางเศรษฐกิจได้พบว่าฐานะความเป็นอยู่ของ ชาวบ้านไม่แตกต่างมากนัก การใช้เวลาในการประกอบอาชีพทำอย่างเต็มที่ ไม่ค่อยมีเวลาว่าง เนื่องจากมีอาชีพใหม่ ที่ดินถูกใช้ประโยชน์มากขึ้น ราคาสูงขึ้น เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบ

อาชีพมีมากขึ้นและทันสมัยกว่าเดิม ส่วนในทางการเมืองได้พบว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องท่าทีและความคิดเห็น

สนิท สัมครการ (2516) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทย กับการผสมกลมกลืนของชนชาติพันธุ์ พวน ในหมู่บ้านบางกะพี้ และบ้านเส้า อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาได้พบว่า การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจและตลาด การพัฒนาระบบการปกครอง ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ได้แก่ มีการเปลี่ยนแปลงในด้านประกอบอาชีพอย่างอื่นแทนการทำนา เช่น พ่อค้า นักธุรกิจ ข้าราชการ ช่างฝีมือและนักการเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยมคือ นิยมให้บุตรหลานมีการศึกษาสูงขึ้น ซึ่งจะทำให้ฐานะทางสังคมสูงขึ้นด้วยและค่านิยมของชาวพวน ที่มีความขยันหมั่นเพียร มีส่วนช่วยให้การเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น ส่วนในเรื่องของการผสมกลมกลืนของชาวพวนจะมีมากขึ้น เนื่องจากชาวพวนยอมรับการมีเอกลักษณ์ 2 แบบ (double self - identification) และชาวพวนไม่นิยมพูดภาษาเดิมของตน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชาวพวนมีผู้นำ การเปลี่ยนแปลงมากจึงเกิดการลงทุนทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นกลไกของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ตลอดจนฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าชาวพวน ในประเทศลาว ทำให้ชาวพวนมีความต้องการเป็นคนไทยมากขึ้น ได้มีการสมรสกับข้าราชการมากขึ้น

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2530) ได้ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาติพันธุ์สองแห่ง คือ เยอและไทยดำและชุมชนบ้านไทยลาวอีกหนึ่งแห่ง สรุปได้ว่าสมมุติฐานของการวิจัย ในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมได้รับการพิสูจน์เป็นส่วนใหญ่ จากข้อมูลเชิงคุณภาพและปริมาณ ซึ่งอัตราของความแตกต่างขึ้นอยู่กับลักษณะโครงสร้างทางสังคมของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันไป ปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค ปัจจัยด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและปัจจัยด้านการสื่อสารมวลชน ส่วนปัจจัยภายในที่ช่วยสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ปัจจัยทางนิเวศวิทยา ปัจจัยทางชาติพันธุ์และปัจจัยทางบุคลิกภาพ ปัจจัยดังกล่าวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่คล้ายคลึงกันทั้งสามชุมชนในอัตราที่เร็วกว่าการเปลี่ยนแปลง

ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตามลำดับ ส่วนผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จะมีมากกว่าผลกระทบ ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตามลำดับ

สุวิทย์ ธีรศาสตร์และคณะ (CIDA, TDR, RDI 2535) พัฒนาการของการใช้ที่ดินใน ชุมชนชานเมืองหลักภาคอีสาน งานวิจัยนี้พบว่าในยุคแรกพื้นที่ของชุมชนชานเมืองทั้งสาม ส่วนใหญ่เป็นป่า (ร้อยละ 64.18 - 94.57) พื้นที่เพาะปลูกใช้กันเพียงร้อยละ 4.55 - 17.62 เพราะยุคนั้นมีเพียงประชากรเพียงร้อยละ 1.6 - 7.27 ของประชากรปัจจุบัน (2535) ในยุคหลัง (2504 - 35) การใช้ที่ดินเปลี่ยนโดยสิ้นเชิง ป่าหมดไปทั้ง 3 ชุมชน กลายเป็น นา พืชไร่ และใน 10 ปี หลังกลายเป็นโรงงาน ฟาร์มขนาดใหญ่ บ้านจัดสรร สถานศึกษา และบางส่วนไม่ได้ทำอะไร (ซื้อเอาไว้เก็งกำไร) การขายที่ดินของชาวบ้านในชุมชนทั้งสาม ทำให้ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินเพิ่มเป็น ร้อยละ 47.55 ของครัวเรือนทั้งหมด ขนาดที่นา / ครัวเรือนลดลง มีผลทางอ้อมให้เกิดการบุกรุก ป่าสงวนแห่งชาติ เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษจากโรงงาน และการถมที่ของนายทุน

ส่วนการศึกษาวิจัยจาก (CIDA, TDR, RDI 2535) ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงอาชีพ ของชาวอีสานในชุมชนชานเมืองหลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน งานวิจัยนี้พบว่า ในยุคแรกคนในชุมชน ชานเมืองหลัก ทั้งสามที่ศึกษา ทำนาเป็นหลัก การเข้ามาของรถไฟ โรงสีไฟกับการถูกรัฐเก็บเงิน รัชูปการและประเพณีบวชพระ ทำให้คนในชุมชนต้องผลิตเพื่อขายบ้าง บางชุมชนทำ น้ำตาล บีบขาย ต้มเหล้าเถื่อนขาย ลักควายขาย ในยุคหลัง (2504 - 2535) มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพ อย่างมากจากเดิม สาเหตุสำคัญมาจากที่ดินทำกินน้อยลง การเข้ามาของพืชพาณิชย์ การใช้ เทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการจ้างงานนอกภาคเกษตรมากขึ้น รายจ่ายที่มากขึ้น ผลก็คือเหลือ ครัวเรือนที่ทำเกษตรอย่างเดียว เพียงร้อยละ 2.7 - 11.46 ทำอาชีพนอกเกษตร ร้อยละ 55.21 - 72.59 อีกราว 1 ใน 3 ยังคงทำเกษตรและนอกเกษตรไปพร้อม ๆ กัน อาชีพรับราชการเป็น ที่นิยมสูงสุด

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง รายงานการวิจัย การเติบโตของเมืองและสถานะ แวดล้อมของเมืองเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า เมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรม ต่าง ๆ ของจังหวัด และของภาคเหนือตอนบน ดังนี้

1. เมืองเชียงใหม่ในฐานะเป็นศูนย์กลางการจ้างงานที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดพิจารณาจากจำนวนลูกจ้างในสถานประกอบการแต่ละแห่ง พบว่า จำนวนลูกจ้างในอำเภอเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2532 มีจำนวนถึง 28,525 คน หรือเท่ากับ 72.6 % ของจำนวนลูกจ้างทั้งหมดในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 39,250 คน หากรวมจำนวนลูกจ้างในสถานประกอบการในอำเภอ ที่อยู่ในเขตผังเมืองรวม คือ สันกำแพง ดอยสะเก็ด แมริม สารภี และหางดง จะมีจำนวนลูกจ้างถึง 31,461 คน หรือเท่ากับ 80 % ของจำนวนลูกจ้างทั้งจังหวัด

2. เมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นศูนย์ราชการในส่วนของส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจ พบว่า ในปี พ.ศ.2532 จำนวนส่วนราชการส่วนภูมิภาค 35 หน่วยงาน ของจังหวัดเชียงใหม่มีสำนักงานอยู่ในอำเภอเมือง 31 หน่วยงาน คิดเป็น 88.5 % ของหน่วยงานทั้งหมด ส่วนราชการส่วนกลางที่มีสำนักงานอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมด 194 หน่วยงาน อยู่ในอำเภอเมือง 130 หน่วยงาน คิดเป็น 67 % ของทั้งหมด สำหรับรัฐวิสาหกิจ ทั้งหมด 17 หน่วยงานอยู่ในอำเภอเมืองทั้งหมด

นอกจากนั้นในปัจจุบันยังมีหน่วยงานราชการเพิ่มขึ้นอีกอย่างน้อย 3 หน่วย คือ ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ ซึ่งตั้งอยู่จังหวัดลำปางย้ายมาเปิดสำนักงานขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และกองบัญชาการตำรวจภูธรเขต 3 ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่จังหวัดลำปาง และมีภาระหน้าที่คุมตำรวจภูธรทั้ง 17 จังหวัดภาคเหนือ ย้ายกองบัญชาการมาอยู่ที่อำเภอเมืองเชียงใหม่เช่นกัน และขณะนี้ยังมีหน่วยงานใหม่คือ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ ซึ่งเป็นหน่วยงานส่วนภูมิภาค สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมก็มาเปิดสำนักงานอยู่ในอำเภอเมือง เชียงใหม่ เช่นกัน

3. เมืองเชียงใหม่ ในฐานะศูนย์กลางการท่องเที่ยวและบริการ สถิติในปี พ.ศ. 2534 ในเขตอำเภอเมืองที่มีโรงแรมและรีสอร์ท จำนวน 85 แห่ง เป็นโรงแรมขนาดใหญ่ 26 แห่ง มีห้องพัก 10,500 ห้อง เปรียบเทียบกับจำนวนโรงแรมและรีสอร์ทในอำเภออื่น ๆ มีจำนวน 45 แห่ง แต่มีห้องพัก รวมทั้งสิ้น 2,000 ห้องเท่านั้น ในปี 2534 ห้องพักในเขตอำเภอเมืองเพิ่มเป็น 13,000 ห้อง และในปี พ.ศ. 2535 เพิ่มเป็น 15,000 ห้อง และในช่วงแต่ละเทศกาล โดยเฉพาะถ้าตรงกับวันหยุดหลายวัน จะมีจำนวนนักท่องเที่ยวมาใช้บริการในเมืองเชียงใหม่มากมาย

4. เมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นศูนย์กลางการศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่ มิได้เป็นเพียงศูนย์กลางการศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น แต่ได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาของภาคเหนือตอนบนด้วย นับตั้งแต่ได้มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยภูมิภาคแห่งแรกของประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2507

จากสถิติในปี พ.ศ. 2535 จำนวนนักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนถึงมัธยมศึกษาตอนปลายที่เข้าโรงเรียนในอำเภอเมือง มีจำนวนถึง 58,860 คน จากโรงเรียน 163 แห่ง หรือประมาณ 1 ใน 3 ของจำนวนประชากรที่อยู่ในทะเบียนราษฎรของเทศบาลเชียงใหม่ และโรงเรียนที่รับนักเรียนจำนวนมาก ส่วนใหญ่อยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่

เมื่อเปรียบเทียบสถิติ พ.ศ. 2530 , 2533 และ 2534 พบว่าจำนวนครู - อาจารย์ของอำเภอเมือง มีจำนวนเพิ่มขึ้น และมีสัดส่วนถึง 1 ใน 3 ของจำนวนครู - อาจารย์ทั้งจังหวัด ซึ่งต้องกระจายจำนวนไปยังอำเภอต่าง ๆ อีกสิบกว่าอำเภอ เช่นเดียวกับจำนวนนักเรียนในอำเภอเมือง ที่มีสัดส่วนใกล้เคียงกับจำนวนครู - อาจารย์ แม้ว่าจะมีเปอร์เซ็นต์ลดลงเล็กน้อยเป็นร้อยละ 38.75 ในปี พ.ศ. 2534 แต่ก็ยังเป็นสัดส่วนที่ใหญ่มาก เมื่อเทียบกับจำนวนนักเรียนทั้งหมด

จากการสำรวจ จำนวนนักเรียนจากตัวอย่างโรงเรียนที่มีชื่อเสียง 8 แห่ง ในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้แก่ โรงเรียนพระหฤทัย เวียงเสถียรวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย ดาราวิทยาลัย มงฟอร์ตวิทยาลัย (ประถม) ยูพราชวิทยาลัย และวัฒนโนทัยพายัพ พบว่าในปี พ.ศ. 2536 จำนวนนักเรียนที่มีภูมิลำเนาในเขตเทศบาล มีจำนวนประมาณ 54.5 % นักเรียนจากอำเภอใกล้เคียงและนอกเทศบาลนครเชียงใหม่ มีจำนวน 39.72 % และมีนักเรียนมาจากต่างจังหวัดประมาณ 5.33 % ตัวเลขดังกล่าวยืนยันว่าโรงเรียนต่าง ๆ ในเขตเทศบาลและอำเภอเมือง มิได้ให้บริการเพียงเด็ก ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเท่านั้น แต่มีจำนวนนักเรียนจากนอกเขตเข้ามาศึกษา เป็นจำนวนเกือบครึ่งของจำนวนนักเรียนทั้งหมด

นอกจากนั้น ในระดับวิทยาลัย อำเภอเมืองเชียงใหม่ มีวิทยาลัยอาชีวศึกษาหลายแห่ง มีวิทยาลัยนาฏศิลป์ และโรงเรียนพาณิชย์ต่าง ๆ ที่สอนถึงระดับ ปวช. และ ปวส. เช่น โรงเรียนพาณิชย์การลานนา โรงเรียนพาณิชย์ศรีธนา โรงเรียนลานนาโพลีเทคนิค ฯลฯ

ปัจจุบันในอำเภอเมือง มีสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาเปิดสอน 4 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏ (วิทยาลัยครูเชียงใหม่) สถาบันราชมนฑล (วิทยาเขตภาคพายัพ) และมหาวิทยาลัยพายัพ และวิทยาลัยอีก 5 แห่ง เปรียบเทียบกับอำเภออื่น ๆ ของเชียงใหม่จะมีอำเภอสังขราญเพียงอำเภอเดียว ที่มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา คือ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ เฉพาะมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2536 มีบุคลากรทั้งสิ้น 25,095 คน เป็นนักศึกษา 15,767 คน อาจารย์ 1,685 ข้าราชการและลูกจ้าง 7,643 คน

นับว่านักเรียน นักศึกษา เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของสังคมเมืองเชียงใหม่ และมีแนวโน้มว่าจำนวนนักเรียนจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่น นักเรียนของโรงเรียนปรีณสรอยแยลลวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2528 มีจำนวนเพียง 3,872 คน แต่ 6 ปีภายหลัง ในปี พ.ศ. 2534 มีจำนวนนักเรียนเพิ่มเป็น 6,055 คน คิดเป็นการเพิ่มถึง 56 % ในทำนองเดียวกัน โรงเรียนที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ ต่าง ก็มีอัตราการรับนักเรียนเพิ่มขึ้นมาก ทั้ง ๆ ที่อัตราการเกิดของคนในอำเภอเมืองมีจำนวนเพิ่มไม่มากนัก เป็นที่น่าสังเกตว่าขณะที่จำนวนนักเรียนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ และอำเภอเมืองเชียงใหม่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาและปรากฏว่ามีโรงเรียนประชาบาลนอกเขตอำเภอเมือง อย่างน้อย 103 แห่ง ต้องปิดตัวเอง ทั้งนี้มิใช่เพราะการคุมกำเนิดได้ผลเกินคาดการณ์เพียงประการเดียว แต่เป็นเพราะมาตรฐานการเรียนการสอนของโรงเรียนในเมืองสูงกว่า ทำให้เด็กที่จบในเมืองมีโอกาสเข้าเรียนต่อมากกว่า และมีโอกาสมีงานทำเมื่อจบหลักสูตรมากกว่า จึงทำให้ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนในเมืองเพิ่มขึ้น ๆ นอกจากนี้ยังเป็นการสะดวกต่อผู้ ปกครองจำนวนหนึ่งที่เดินทางเข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่ ที่จะส่งบุตรหลานที่โรงเรียนในเขตเมืองที่ตนทำงาน

5. เมืองเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางการค้าปลีก-ค้าส่ง ในปัจจุบันเมืองเชียงใหม่มีศูนย์การค้า และห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่เปิดดำเนินการไปแล้ว 5 แห่ง คือ กาดสวนแก้ว แอร์พอร์ตพลาซ่า เชียงอินทร์พลาซ่า โชตนาโมลล์ ไนท์บาร์ซาร์ และแมคโคร อยู่ระหว่างการก่อสร้าง 2 แห่ง คือ ลิตเติลดัก และสี่สวนคอมเพล็กซ์ นอกจากนั้นยังมีศูนย์การค้าและห้างสรรพสินค้าขนาดกลางที่ดำเนินการไปแล้ว เช่น ดันตราภัณฑ์ข้างเฟือก สี่สวนพลาซ่า ส. การค้า และริมปิงสาขาริมปิง เป็นต้น

นอกจากนี้ เมืองเชียงใหม่ยังมีตลาดสด ที่เป็นศูนย์กลางพืชผลทางการเกษตร เช่น ตลาดต้นลำไย , ตลาดเมืองใหม่และมีตลาดสดขนาดใหญ่เพื่อการส่งสินค้าปลีก เช่น ตลาดวโรรส ต้นลำไย ธานีรินทร์ ช้างเผือก สันป่าข่อย และต้นพยอม เป็นต้น

6. เมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นศูนย์กลางการเงินการธนาคาร แต่เดิมเมื่อการเดินทางระหว่างเชียงใหม่ ถึง กรุงเทพฯ ฯ ยังต้องอาศัยทางรถไฟเป็นเส้นทางการคมนาคมสายหลัก และการเดินทางไปเชียงใหม่ต้องอาศัยทางแยกจากลำปาง ทำให้ลำปางเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภาคเหนือ ธนาคารแห่งประเทศไทยได้เลือกลำปางเป็นที่ตั้งสำนักงานสาขาภาคเหนือ แต่ต่อมาเมื่อมีการตัดเส้นทางเดินรถซึ่งสะดวกสบายขึ้นทำให้ศูนย์กลางเศรษฐกิจย้ายฐานไปอยู่ที่เชียงใหม่ โดยเฉพาะในช่วง 6 ปีที่ผ่านมา เศรษฐกิจเชียงใหม่มีการขยายตัวมาก ในปัจจุบันเมืองเชียงใหม่จึงมีฐานะเสมือนศูนย์กลางการเงินการธนาคารของภาคเหนือด้วยเช่นกัน ธนาคารแห่งประเทศไทยสาขาภาคเหนือจึงมีกำลังสร้างสำนักงานใหม่ขึ้นที่อำเภอเมืองเชียงใหม่เพื่อสนองต่อความต้องการของลูกค้าในเชียงใหม่

7. เมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม จากการทำเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครอง และศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจและธุรกิจการค้า และการที่เมืองเชียงใหม่เคยเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาทำให้เป็นแหล่งรวมวัฒนธรรมพื้นเมืองและเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมใหม่ที่มีขึ้น เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว งานพิธีที่จัดขึ้นในเทศกาลต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเน้นการจัดอยู่ในอำเภอเมือง เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบูชาเสาอินทขิล ประเพณีสืบชะตาเมือง หรือประเพณียี่เป็ง และเทศกาลต่าง ๆ เช่น เทศกาลไม้ดอกไม้ประดับ งานฤดูหนาวประจำปี เป็นต้น ครั้งใดที่มีงานประเพณีหรือเทศกาลครั้งนั้นประชาชนจากต่างอำเภอและต่างจังหวัดมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

8. เมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นศูนย์กลางด้านการแพทย์และสาธารณสุข ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่มีโรงพยาบาลที่มีเครื่องมือที่ทันสมัยและบุคลากรที่มีความสามารถด้านการแพทย์ มากที่สุดใภาคเหนือตอนบน โรงพยาบาลขนาดใหญ่ของรัฐ ได้แก่ โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ โรงพยาบาลประสาทเชียงใหม่ โรงพยาบาลสวนปรุง โรงพยาบาล

จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนั้นยังมีโรงพยาบาลเอกชนอีกหลายแห่ง เช่น โรงพยาบาลแมคคอร์มิค
โรงพยาบาล ลานนา โรงพยาบาลเชียงใหม่ราม โรงพยาบาลจินดาสิงหนธร

นอกจากนั้นในอำเภอเมืองเชียงใหม่ และอำเภอรอบนอก ยังมีคลินิกแพทย์จำนวนมาก
เฉพาะในอำเภอเมืองมีจำนวนถึง 72.3 % ของจำนวนคลินิกทั้งจังหวัด ในปี พ.ศ. 2530 และ
ในอำเภอเมืองมีจำนวนร้านขายยา 50 % ของจำนวนร้านขายยาทั้งหมดในปีเดียวกัน

ความเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ของเมืองเชียงใหม่ ได้ดึงดูดประชากรจากอำเภออื่น ๆ
ของจังหวัดเชียงใหม่ และจากจังหวัดใกล้เคียงให้เข้ามาใช้บริการด้านต่าง ๆ จากศูนย์กลางนี้
จึงทำให้ในแต่ละวันมีจำนวนประชากรที่มาใช้บริการมากกว่าจำนวนประชากรในทะเบียนราษฎร
ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ได้นำผลกระทบในเชิงลบต่อสังคมและสภาพแวดล้อมเมือง
เชียงใหม่ อย่างมาก รวมทั้งการขยายตัวลุกลามไปสู่อำเภอรอบนอก อย่างเห็นได้ชัดและรวดเร็ว